

tendencje rozwojowe, sprzyjał im i działał gdy sądził że można ten proces przyspieszyć. Był też niewątpliwie człowiekiem postępowym w swoim czasie.

Program kształtowania życia przez filozofię, krytyka idealizmu, stosowanie dialektyki, wreszcie wychodzenie od rzeczywistości jaźni ludzkiej nawet przy najbardziej spekulacyjnych, metafizycznych teoriach bytu - zdecydowało o wartości jego wywodów dotyczących człowieka. Tutaj trzeba szukać źródła wypowiedania przez Trentowskiego o życiu ludzkim sądów głębokich i oryginalnych.

Chowanna jest pedagogicznym wyrazem tej filozofii. Wszystkie jej pojęcia wyprowadzone zostały skrupulatnie z całego jego systemu. To wielkie, liczące blisko dwa tysiące stron dzieło, zawiera obok myśli głębokich, których wpływ można odszukać w naszej samodzielniejszej myśli pedagogicznej, także masę myśli jawnie fałszywych, powierzchownych, czasem tanich chwytów w argumentowaniu, obliczonych na przekonanie tępych głów. Dzieło to, stanowiące zamknięty system filozoficznej pedagogiki, nie doczekało się jeszcze pełniejszej oceny.

Nie łatwo też zarysować i ocenić ideał wychowawczy Chowanny. Trzeba go wyciągać z masy sprzecznych poglądów, które autor referuje jak swoje i z którymi zgadza się, ale "na smugach względności", które jednak krytykuje z absolutnego punktu widzenia i łączy wszystkie przeciwieństwa w swojej filozoficznej różnorodności.

Ideał wychowawczy Chowanny stanowi niewątpliwie najcenniejszą, najbardziej oryginalną część pedagogiki Trentowskiego. Jest to ideał tak ściśle związany z filozofią Trentowskiego, że bez zrozumienia tych filozoficznych jego źródeł, nie można go nawet zrozumiale określić.

Ideał ten wywodzi się bezpośrednio z teorii bytu, teorii poznania i etyki Trentowskiego. Z teorii bytu wyprowadza Trentowski pochodzenie jaźni człowieka, jako bóstwa in potentia; z teorii poznania - strukturę tej jaźni, mającej wszelkie dane do stania się bóstwem in actu;